

Vitomir BELAJ, Filozofski fakultet, Zagreb

PROFESORU BRANIMIRU BRATANIĆU

ZA 70. GODIŠNJICU

(Skice za biografiju)

Slavljenik, kome su posvećeni ovi reci, rodio se prije sedamdeset godina (točnije: 16. svibnja 1910.) u Jastrebarskom, tada malom trgovištu blizu Zagreba. Jastrebarsko mu, međutim, nije bio pravi zavičaj. Otac mu je bio rodom iz Oplaznika kod Marije Gorice iznad Sutle, kamo su se Bratanići doselili prije nekoliko generacija odnekuda s juga, vjerojatno s Hvara, dok mu je majka potekla iz žumberačke obitelji Rajkovića.

U Jastrebarskom su se Bratanići zadržali razmjerno kratko vrijeme. Već na početku svjetskoga rata preselili su se s četverogodišnjim Branimirom u Zagreb, koji mu je tako postao pravim zavičajem. Tu u Zagrebu je proživio djetinjstvo, proveo školske i studentske godine, tu još danas djeluje kao sveučilišni nastavnik i znanstveni radnik, neumoran u svome poslu već četiri i pol desetljeća.

Školovanje

Svu školsku naobrazbu stekao je Branimir Bratanić u Zagrebu. Nakon mature na klasičnoj gimnaziji upisao je 1928. na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu slavističku grupu predmeta i diplomirao 1932. godine. Diplomirao je, prema tadašnjem sustavu studija, predmete: pod „A“ Povijest jugoslavenskih književnosti, pod „B“ Hrvatski jezik sa staroslavenskim i pod „C“ Hrvatsku povijest, te latinski i ruski jezik.

Ova je diploma trebala omogućiti rad na nekoj od tadašnjih gimnazija, no političke prilike bile su mu u velikoj mjeri nesklone. Tek je 1934. postao suplentom na gimnaziji u Karlovcu, no i ondje je radio samo dva mjeseca - bio je pozvan u vojsku. Od 1935. do 1937. radio je, doduše, kao profesor hrvatskoga jezika na III realnoj gimnaziji u Zagrebu, ali samo honorarno.

Takvi neveseli izgledi naveli su Branimira Bratanića da odmah po diplomiranju dodatno upiše na Filozofskom fakultetu studij etnologije kao „A“ predmeta kod prof. Milovana Gavazzića.

Smotre

Ovaj izbor nije nipošto bio slučajan. Bila je to posljedica već prije izraženog zanimanja za tradicijsku kulturu. To zanimanje za etnologiju imalo je, međutim, svoje početke na posve drugom području: u vokalnoj glazbi.

Branimir Bratanić je rado pjevao, bio je radišan član pjevačkog zbora, pa su ga zapale i razne organizacijske dužnosti. Tako je na primjer bio poslovođa i drugi tajnik u Hrvatskom pjevačkom savezu. Godine 1926. seljačka pjevačka društva udružila su

se unutar toga Saveza u posebnu seljačku pjevačku „župu“ pod nazivom „Matija Gubec“, a cilj im je bio njegovati hrvatsku narodnu pjesmu. Hrvatski pjevački savez nastojao je pomagati seljačkim zborovima prije svega obradbom, harmoniziranjem izvornih narodnih pjesama, tiskanjem nota po kojima su zatim ti zborovi učili pjevati pod vodstvom dirigenata, te u organizacijskom pogledu. Ti su zadaci zapali, naravno, ponajprije funkcionere Saveza, među njima i mladoga Bratanića. Uskoro su međutim neki (među njima i Bratanić) uočili, da seljacima mnogo bolje pristaju pjesme, koje su oni sami znali pjevati bez nota, obradbe, dirigenta.

Godine 1935. organizirali su Seljačka Sloga i zadruga Sklad veliku smotru hrvatskih seljačkih zborova. Na toj je smotri svaki zbor morao otpjevati „bar po jednu popijevku onako, kako je njegovi članovi pjevaju u svom selu sami za sebe“ (a neki zborovi nisu ni znali drugačije pjevati!). Nakon smotre održan je sastanak, na kojem je zaključeno da takve smotre ne smiju imati natjecateljski karakter (na ovo je napose upozoravao Milovan Gavazzi), da više ne treba pjevati pjesme naučene iz nota, da nošnja bude prava narodna, da se osim pjesama prikazuju razni običaji, dakle, da smotra iz pjevačke preraste u smotru seljačke kulture. Zapisnik je na toj sjednici vodio Branimir Bratanić, tada još student prof. Gavazzija.

Ovoj je smotri slijedilo nekoliko vrlo uspješnih središnjih i mnogo pokrajinskih smotri.

Iz toga vremena potječu i prvi kraći članci Bratanićevi (god. 1935, 1936, i 1937), a 1940. napisao je raspravicu *O smotrama hrvatske seljačke kulture* koja je (zajedno s ranijim člancima) objavljena uoči rata u istoimenoj knjižici kao 7/8 svezak Male Knjižnice Seljačke Sloge.

Rat je, naravno, prekinuo djelatnost Seljačke Sloge, i smotre su zamrle. Ipak, kad je četvrt stoljeća kasnije (1966.) u Zagrebu osnovana Smotra folkloru (doduše, u drugačijim uvjetima i na drugoj osnovi, ali s istom temeljnom svrhom: da bude smotrom seljačke tradicijske kulture), bilo je samo po sebi razumljivo, da su u Stručni savjet Smotre izabrani i Milovan Gavazzi i Branimir Bratanić, sada već redovni sveučilišni profesor i pročelnik Odsjeka za etnologiju Filozofskoga fakulteta.

Sveučilišni nastavnik

Nakon diplomiranja godine 1936. Branimir Bratanić je odmah postao „asistent-volonter“ na Katedri za etnologiju Filozofskoga fakulteta, 1938. napredovao je u zvanje „asistenta-dnevničara“, te se dalje penjao po ondašnjoj asistentskoj hijerarhijskoj ljestvici sve do „starijeg asistenta“. U međuvremenu je od 1940-1945. bio honorarni nastavnik etnologije na Visokoj pedagoškoj školi u Zagrebu, 1947. je doktorirao, 1949. počeo predavati (kolegij: Narodi i kulture Evrope), 1950. postao je „honorarni predavač“, te konačno 1951. bio izabran za docenta.

U rješenju o imenovanju, doduše, stoji, da je dr. Branimir Bratanić izabran za docenta za *entomologiju*, no on se ipak nije posvetio kukcima, nego se i dalje radije bavio tradicijskom kulturom. Kolegij „Narodi i kulture Evrope“ proširio je na prikaz naroda i kultura Prednje Azije, Kavkaza, Srednje i visoke Azije i Sjeverne Afrike, dakle na čitavo područje starih ratarskih kultura. Uz to je počeo predavati „Uvod u etnologiju“, t.j. pregled povijesti i razvoja etnološke misli i etnološke znanosti.

Godine 1955. izabran je za izvanrednog profesora, a 1960. za redovnog profesora i ujedno voditelja Katedre za opću etnologiju (koja je upravo bila osnovana). Konačno je 1965. postao pročelnik Odsjeka za etnologiju i predstojnik Zavoda za etnologiju Filozofskoga fakulteta.

Oraće sprave

Iz seminarske radnje studenata Bratanića nastala je, sustavnim prikupljanjem građe iz svih hrvatskih krajeva i njezinom obradbom, knjiga *Oraće sprave u Hrvata*, izdana 1939. kao 1. svezak *Publikacija etnološkog seminara*.

Ovoj je temi Branimir Bratanić zapravo posvetio sav svoj znanstveni rad, i čitava se njegova bogata i razgranata djelatnost može izvesti iz nje.

Njegova disertacija, koju je obranio 1947. pod naslovom *Podrijetlo oračih sprava u Hrvata* samo je rezultat rada na toj temi, pa je knjiga iz 1939. uklopljena u nju kao prvi njezin dio. Drugi dijelovi nisu, na žalost, nikad bili objavljeni. Tom se temom Bratanić bavio i kasnije u pojedinim člancima. Među prvima je 1951. napisao za *Zbornik Filozofskoga fakulteta* raspravu *Uz problem doseljenja Južnih Slavena*, a zatim su slijedile *Oraće sprave centralnog dijela Balkanskog poluotoka* (1953), *Nešto o starosti pluga kod Slavena* (1954.) i druge.

Iste te (1951) godine započeo je i njegov „prodor u svijet“. Na kongresu evropskih etnologa u Stockholmu sudjelovao je s prilogom *On the Antiquity of the one-sided Plough in Europe, especially among the Slavic Peoples*; iduće, 1952. otišao je u Beč na IV. međunarodni kongres antropoloških i etnoloških znanosti (IACES; to ga je onda stajalo tri mjesecne plaće!), gdje je svojim prilogom *Einige Möglichkeiten zur Fortführung der Pfluggeräteforschung* ne samo privukao pažnju tada vodećih imena evropske etnologije, kao što su bili Erixon, Steensberg, Heine-Geldern, nego je njime inicirao formiranje Pripremnog odbora za izučavanje oračih sprava.

Godinu dana kasnije, 1953. godine, na konferenciji CIAP-a (Commission Internationale des Arts et Traditions Populaires) u Namuru iz toga je Odbora nastala Stalna međunarodna komisija za izučavanje povijesti gospodarskih oruđa. Ova je komisija prvu svoju konferenciju održala već 1954. u Kopenhagenu i pokrenula svoj časopis *Tools and Tillage*.

Danas je Branimir Bratanić posljednji živući osnivač komisije i časopisa.

Etnološka kartografija

Danas svi kod nas povezujemo pojam „etnološka kartografija“ s imenom prof. Branimira Bratanića. No ipak, uvođenje kartografske tehnike u hrvatsku etnologiju datira još iz vremena početka djelovanja prof. Milovana Gavazzija na Katedri za etnologiju. On je u Seminaru započeo s kartiranjem izabranih pojava hrvatske tradicijske kulture na posebno pripremljene i 1930. tiskane dvije slijepe karte (Hrvatske zemlje i Jugoslavenska Evropa).

Prvi rezultat ovoga posla bio je njegov referat *Problem karakterističnog razmještaja nekih etnografskih elemenata na Balkanu* na IV. kongresu slavenskih geografa i etnografa 1936. u Sofiji. Iz te je „radionice“ potekla tri godine kasnije Bratanićeva knjiga o oračim spravama, pa za njom (ali tek 1957) *Zeleni Juraj* Višnje Huzjak.

No ako zasluga za uvođenje kartografske tehnike u hrvatsku etnologiju pripada nedvojbeno Gavazziju, ipak je nesporno da je Bratanić bio onaj koji je njezinu primjenu dalje razrađivao i organizirao je u jugoslavenskim i međunarodnim okvirima.

On je tu tehniku primijenio već 1939. u *Oračim spravama* (upućen u nju od Gavazzija), a dalje bavljenje tom temom prisililo ga je da je razrađuje, prilagođuje posebnoj tipologiji koju je izradio za oraće sprave i - što je bilo posebno važno - da je teoretski utemelji i objasni.

Karte su sastavni dio njegove disertacije, kao i ostalih članaka posvećenih toj temi. O njima je govorio na velikim međunarodnim skupovima, pa je zato na već spomenutoj konferenciji CIAP-a u Namuru 1953., uz Sigurda Erixona (kao predsjednika), Marcela Mageta (tajnika), te Jorge Diasa, Jeana Meertensa, Kustaa Vilku i Richarda Weissu, izabran u Međunarodnu komisiju za atlase.

Ova je komisija imala zadatak osigurati suradnju između pojedinih nacionalnih etnoloških kartografskih pothvata, a kao krajnji cilj realizirati jedinstveni Etnološki atlas Evrope (EA). Iduće godine (1954) komisija je u Parizu održala sjednicu (uz glavnu skupštinu CIAP-a), te od tada djeluje kao Stalna internacionalna komisija za atlase (SIA).

Nekoliko su godina mlađi počeci Etnološkog atlasa Jugoslavije. Godine 1958. u Osijeku, na prvom savjetovanju novoosnovanoga Etnološkog društva Jugoslavije, Branimir Bratanić izložio je potrebu za organiziranim radom na etnološkoj kartografiji u Jugoslaviji. Odmah je osnovana Komisija za EAJ s Bratanićem kao predsjednikom.

Komisija se prihvatila posla, izrađene su *Pokusne upitnice*, godine 1961. osnovan Centar za pripremu EAJ (u Zagrebu, s profesionalnim stručnim suradnicima), kome je na čelu Branimir Bratanić. Godine 1963. izdan je već prvi svezak s *Pokusnim kartama*, koje su uskoro trebali slijediti komentari kao njihov sastavni dio. Gotovo sva naklada je međutim uništena u poplavi koja je 1964. pogodila Zagreb, tako da je tiskanje *Komentara* na žalost postalo bespredmetno. Umjesto toga izrađena su 4 sveske *Upitnica*, organizirana mreža povjerenika i suradnika, i danas je skupljanje građe u oko 3300 naselja u Jugoslaviji pred dovršetkom. Isto tako su nacrtane karte i gotovo dovršene sve pripreme za tiskanje prvoga sveska *Istraživanja* za EAJ.

Godine 1966. Branimir Bratanić je postao potpredsjednikom SIA-e (1968, nakon smrti Erixona, i predsjednik) i odmah sazvao u Zagrebu prvu međunarodnu radnu konferenciju na kojoj je osnovana Organizacijska komisija za Etnološki atlas Evrope i susjedih zemalja (OK). Osnovana su dva koordinacijska centra, jedan u Bonnu, a drugi u Zagrebu. SIA i OK su zatim pripremali slične radne konferencije svake druge godine, u drugom gradu (redom: Bonn, Helsinki, Stockholm, Višegrad, St. Pölten, Enniskillen). Izrađena je *Temeljna karta* za EA u mjerilu 1:4.000.000, a pred dovršetkom su i prve dvije evropske karte s komentarima (u Bonnu *Godišnje vatre*, a u Zagrebu *Oraće sprave*).

Ne treba posebno isticati da redakciju karte „Oraće sprave“ vodi prof. Branimir Bratanić, kao ni to da će u prvom svesku *Istraživanja* za EAJ biti objavljena njegova karta o oračim spravama u Jugoslaviji. Time se Bratanićevo djelovanje na polju kartografije, započeto 1939. s *Oračim spravama u Hrvata*, zatvara i na međunarodnom i na jugoslavenskom polju poput kruga, vraćajući se na svoje izvorište.

Teoretičar

Tri su različita poticaja „gumula“ Branimira Bratanića na polje teorije.

Prvi je doživio još dok je bio student i surađivao u organiziranju Seljačkih smotri. Pri tom se poslu nužno morao upoznati s Radićevom sustavnom i originalnom koncepcijom o narodnoj tradicijskoj kulturi i o etnologiji kao znanosti koja se njome bavi.

Drugi, čini se najvažniji, potekao je iz prakse - tehnika etnološke kartografije koju je upotrijebio kod istraživanja oračih sprava još je, naime, bila slabo razrađena, teoretski preduvjeti bili su tek površno naznačeni, znanstveni domet nejasan. Potreba za teoretskim produblјavlјanjem na ovom području postala je osobito akutna nakon po-

kretanja organiziranih akcija za izradu EA i EAJ. Cijeli Bratanićev rad u SIA-i protkan je teoretskim raspravama i intervencijama. Svoje misli objašnjavao je na skupovima u zemlji i inozemstvu te u člancima, od kojih će ovdje biti dovoljno spomenuti *Ethnological Cartography and Atlases*, referat podnijen 1973. na IV. ICAES-u u Chicagu i objavljen 1979.

Treći poticaj došao je iz nužde. Prof. Gavazzi povjerio mu je 1951. vođenje kolegija „Uvod u etnologiju“ (iz čega je izrastao Metodičko-teorijski seminar), kolegija koji naraštajima studenata pruža teoretsku podlogu za njihov budući stručni rad. Važnost te djelatnosti još je naglašenija otkad zajedno s Milovanom Gavazzijem vodi (od 1961) studij trećega stupnja (postdiplomski, koji završava postizanjem titule magistra).

Ovom prigodom nije nužno, pa niti spretno, udubiti se u Bratanićeve teoretske misli. Dovoljno je uputiti na članke u kojima ih je izlagao i objašnjavao, (npr. *Regionalna i opća etnologija*, 1952; *Europäische Ethnologie*, 1955; *Allgemeine und Europäische Ethnologie heute*, 1971; *Pogled na 200 godina etnološke znanosti*, 1977.), pa na ovom mjestu reći samo to, da je polazište njegova razmišljanja insistiranje na jasnom određivanju pojmova koji se upotrebljavaju, na razgraničavanju i razlikovanju pojmova tao gdje se oni preklapaju u svom sadržaju ili pak miješaju u govornoj praksi. S tim je u vezi uvijek ponovno nastojanje za definiranjem etnologije kao znanosti, napose njezina predmeta i (a to je poseban njegov teoretski doprinos!) *predmetnosti* izučavanja, pristupa, metode, tehnika.

EDJ i HED

Kad je 1957. osnovano u Beogradu Etnološko društvo Jugoslavije, Branimir Bratanić izabran je za potpredsjednika. Tu je funkciju zadržao do smrti predsjednika Borivoja Drobnjakovića (1961), a nakon toga je vršio dužnost predsjednika do kraja izbornog mandata.

U EDJ Bratanić se zalagao napose za organizirani rad na kartografiji, pa je već 1958. potaknuo osnivanje Komisije za EAJ i postao njezinim predsjednikom.

Godine 1959. (31. siječnja) održana je u Zagrebu osnivačka skupština Ogranka EDJ za SR Hrvatsku (kasnije HED), a Bratanić je izabran za predsjednika. Nakon dva predsjednička mandata izabran je za člana Suda časti, a tu funkciju ima još i danas.

Osim u organizacijskim poslovima djelovao je u Društvu i svojim predavanjima, (npr. *Seljaštvo kao predmet proučavanja*, 1969. i *Pogled na 200 godina etnološke znanosti*, 1976).

Ethnologia Europaea

Šezdesetih je godina skupina etnologa „evropeista“, koji su se bavili evropskim tradicijskim kulturama, osjetila potrebu za čvršćom međunarodnom povezanošću i suradnjom, pa su četiri vodeća evropska etnologa - bili su to Sigurd Erixon, Jorge Diaz, Géza de Rohan-Csermak i Branimir Bratanić - „organizirali“ neformalnu grupu etnologa, namjerno joj ne dajući nikakvu organizacijsku shemu, kako bi bila što fleksibilnija, samostalnija, ali i prihvatljivija svim zainteresiranim etnologima.

Godine 1964. ta je skupina od 25 etnologa održala prvu svoju konferenciju u Stockholmu i osnovala vlastiti časopis, koji je nazvala *Ethnologia Europaea*, po čemu je prozvana cijela grupa. Prvi svezak izašao je već 1967.

Danas je Branimir Bratanić jedini živući osnivač *Ethnologiae Europaeae*.

Ostale djelatnosti, funkcije, članstva

Teško je pobrojati sve djelatnosti Branimira Bratanića, čovjeka, sveučilišnog nastavnika, znanstvenog radnika, organizatora. Donekle se one mogu nazreti u popisu radova (i njihova sadržaja). To su stručni članci, izvještaji, primjedbe, recenzije, nacrti, rezolucije, izlaganja, referati na skupovima, konferencijama, kongresima u zemlji i inozemstvu.

Nevolja je u tome, što su to pretežno doduše važni i značajni prilozi, ali opsegom mali, često nepotpisani, nerijetko umnoženi u prigodnim publikacijama koje su širem krugu nepoznate i nedostupne, pa čak i neobjavljeni (ili pak - ima i takvih slučajeva - od uredništva samovoljno kraćeni). Ovo bitno otežava posao bibliografu.

Lakše je zato pobrojati razne funkcije koje je prof. Branimir Bratanić imao ili ih ima u raznim ustanovama i društvima. Tako je (bez pretenzija na potpunost!) Branimir Bratanić uz ranije spominjane funkcije na primjer:

- vanjski član *American Anthropological Association*;
- redovni član *Society for the History of Technology, Cleveland*;
- član i suosnivač *Current Anthropology*;
- član uredništva *Ethnologia Slavica*;
- počasni član *Národopisné společnosti Československe*;
- počasni član *Anthropologische Gesellschaft in Wien*;
- nosilac medalje *Artur Hazelius* (Švedska);
- član *Stalnog savjeta Međunarodne unije antropoloških i etnoloških znanosti (Permanent Council, do reforme 1979)*;
- član *Balkanološkog centra Akademije nauka BiH*.

K tome valja dodati razne stručne i samoupravne funkcije na Filozofskom fakultetu, u samoupravnim interesnim zajednicama i drugdje.

Umirovljenik

Postoji kod nas zakon, koji „dopušta“ sveučilišnim nastavnicima da budu aktivni(!) do svoje sedamdesete godine. Nakon te starosne granice oni „idu u mirovinu“. „U mirovinu“ znači: u stanje mirovanja, zasluženog odmora nakon razdoblja provedena u radu. Rijetko je koji zakon temeljen na tako velikoj iluziji kao što je ova, to jest da sveučilišni profesor sa sedamdesetom godinom napušta znanstveni rad i počinje skupljati marke ili pecati ribe.

Ni profesor Bratanić posve sigurno neće prestati raditi. On će doista „otići u mirovinu“, to jest, umjesto osobnog dohotka na Fakultetu dobivat će mirovinu od „socijalnoga“. No i dalje je teško zamisliti nastavu bez njega, pa će honorarno voditi svoj metodičko-teorijski seminar i, napose, studij trećega stupnja; i dalje će biti najpozvaniji da vodi znanstvene projekte koje je on zasnovao (EA i EAJ) i da uređuje publikacije koje su rezultat tih projekata; i dalje će sudjelovati u radu raznih tijela, komisija, društava.

Odlazak prof. Bratanića u mirovinu oslobodit će ga ipak barem dijela organizacijskih i administrativnih poslova, sjednica i sastanaka, dat će mu više vremena za znanstveni rad pa s tim u vezi izričem i svoju tihu želju: više vremena za pisanje. Jer on je jedan od onih ljudi, od kojih se može uvijek nanovo učiti.

Na kraju ću u ime svih članova HED-a, a napose svih njegovih studenata, bivših i sadašnjih, iz srca kliknuti našem profesor: *Ad multos annos!*

Professor Branimir Bratanić's 70th Anniversary
(Biography sketches)

(Summary)

Branimir Bratanić was born in Jastrebarsko near Zagreb, on May 16, 1910. He attended school in Zagreb. In 1932 he graduated Slavic language and literature on Filozofski fakultet, University of Zagreb and immediately he took up the study of Ethnology (by professor Milovan Gavazzi), and graduated in 1936. After graduation he became an assistant professor at the Department of ethnology; 1951 he became a docent; in 1955 an associate professor and in 1960 a full profesor at the Zagreb University.

Professor Branimir Bratanić's main scientific preoccupation are plow implements. In 1939 he published a book *Orače sprave u Hrvata (Plow implements among the Croats)* (see bibliographic data in the bibliography of professor Branimir Bratanić). This was the of his doctor's dissertation (1947), and with it he became well-known in the international circles (research paper in Stockholm in 1951 and in Vienna in 1952). In 1953, together with a group of leading ethnologists he founded the *International Secretariat for Research on the History of Agricultural Implements*.

In his research of plow implements Bratanić used the cartography technic and noticed its great value as an aid in historical ethnology. Therefore with all his might he spoke in favour of organizing systematic research on ethnological cartography in Yugoslavia and Europe. In 1953 he took part in founding the *Permanent International Commission for the Atlas (SIA)*, and whose chairman he is since 1968. In 1968, he established the *Co-ordinating Center for the Ethnological Atlas of Europe and the neighbouring countries* in Zagreb (with the analogic center in Bonn). In Yugoslavia, in 1958 he established the *Yugoslav Ethnology Atlas Commission* and in Zagreb, in 1961 the *Center for the Preparation of the EAJ*, he is the chairman to both from the very beginning.

Together with S. Erixon, J. Dias and G. de Rohan-Csermá he established a nonformal group of european ethnologists, which began their meetings on conferences in 1964 and in 1967 started editing their journal *Ethnologia Europaea*.

In spite of his formal retirement, professor Branimir Bratanić will continue to educate with undiminished eagerness the young ethnologists at the Zagreb University, and continue to lead the scientific researches which he established and participate in further ethnological life. We wish him many more years of productive work!